

14. Kostjuk G.S. Problema razvitija rebenka v sovjetskoj psihologii. – // Voprosy psihologii, 1967, №6, S. 23-45.
15. Kostjuk G.S. Razvitie i vospitanie. – V kn.: Obshhie osnovy pedagogiki. – M., 1967, S. 139-197.
16. Kostjuk G.S., Ball G.A. Soderzhatel'naja kniga po psihologii myshlenija. – // Voprosy psihologii, 1967, №3, S. 172-178.
17. Lysenko V.P. Razvitie G.S. Kostjukom osnov pedagogicheskoj psihologii (na materiale rabot 20-40-h godov) / Lysenko Valentina Petrovna // Avtoref. na soisk. uchen. step. kandid. ksilol. nauk po spec. 19.00.01 – obshhaja psihologija, istorija psihologii. – K., 1991. – 20 s.

Poklad I.M. Creative works of scientific legacy G. Kostyuka are in context of modern psychology

In the paper investigated the life and career prominent psychologist of twentieth-century - G.S. Kostiuk. An attempt to show G.S. Kostiuk's contribution to the development of psychological science is don't in the article. In article sights available his basic ideas and their value for psychology and today pedagogies are analyzed.

Key words: *career, historic-psychologic analyze, creative person, activity, development, thinking, capacity, academic school.*

УДК 316.647.5: 37.015.3

Пфлюгер А.В.

ТОЛЕРАНТНІСТЬ ЯК ПЕРЦЕПТИВНА ГОТОВНІСТЬ ОСОБИСТОСТІ

Пфлюгер А.В. Толерантність як перцептивна готовність особистості. У статті здійснено аналіз сутності толерантності, визначено її роль та значення в становленні особистості, розглянуто основні напрямки у дослідженні проблеми. Толерантність, як інтегративне особистісне утворення, виявляється у готовності до сприйняття думок та поглядів інших людей, що відрізняються від власних. До механізмів, що забезпечують розвиток толерантності, відносяться готовність до особистісного змінювання, розвинена емпатія, тенденція досліджувати і ефективно використовувати власні ресурси. Розуміння толерантності як світоглядного феномену, дозволяє вийти на механізм подолання інтолерантності й розвитку саморефлексії. У зв'язку з цим особливого значення набуває актуалізація суті таких понять як гуманістичний світогляд та толерантність.

Ключові слова: толерантність, терпимість, особистісний розвиток, міжособистісна взаємодія.

Пфлюгер А. В. Толерантность как перцептивная готовность личности. В статье осуществлён анализ сущности толерантности, определены её роль и значение в становлении личности, рассмотрены основные направления в исследовании проблемы. Толерантность, как интегративное личностное образование, проявляется в готовности к восприятию мыслей и взглядов других людей, отличающихся от собственных. К механизмам, обеспечивающим развитие толерантности, относятся готовность к личностному изменению, развитая эмпатия, тенденция исследовать и эффективно использовать собственные ресурсы. Понимание толерантности как мировоззренческого феномена, позволяет выйти на механизм преодоления интолерантности и развития саморефлексии. В связи с этим особое значение приобретают

актуалізація сутності таких понять як гуманістичне мировоззрення і толерантність.

Ключевые слова: толерантність, терпимість, личностне розвиток, міжличностне взаємодія.

Постановка проблеми. Серед особистісних чинників, що визначають здатність продуктивно взаємодіяти із зовнішнім середовищем в проблемних і кризових ситуаціях, важливе місце займає толерантність. Як інтегративне особистісне утворення, вона дозволяє підтримувати психічну рівновагу завдяки розвитку позитивних взаємин з навколишнім світом. Феномен толерантності розкривається в її здатності підтримувати успішну адаптацію та гнучкість, що є вкрай важливим в період бурхливих подій соціального життя, пронизаних конфліктами та процесу дегуманізації взагалі.

Вихідні передумови. Питання толерантності й інтолерантності є предметом вивчення досить широкого кола науковців. Про це свідчить аналіз останніх робіт, у яких започатковано розв'язання даної проблеми і на які спираємось ми у власному дослідженні. Досить ґрунтовне вивчення особливостей толерантності зустрічається в роботах, присвячених з'ясуванню сутності терпимості і толерантності в суспільній свідомості й самосвідомості (В. Бойко, В. Золотухін, О. Кондаков), місцю толерантності у процесі набуття особистісної цілісності (О. Асмолов, Є. Казаков), проблемі міжетнічної толерантності (Н. Лебедева, О. Лункова, Н. Мольденгауер, О. Петрицький, Т. Стефаненко, В. Тишков), толерантності як категорії відносин (О. Клепцова, В. Маралов), толерантності як особистісної риси (Д. Колесов), толерантності до невизначеності (П. Лушин), комунікативній толерантності (В. Бойко), ставленню до толерантності як суспільно значущої цінності (І. Бех, Т. Болотіна, Б. Гершунський, О. Грива, О. Клепцова, І. Крутова, В. Лекторський, Р. Рієрдон, П. Степанов), розвитку толерантності в контексті педагогічної взаємодії (Ю. Тодоровцева, М. Ковальчук), толерантності як етико-психологічної проблемі в системі вищої освіти (О. Винославська) тощо.

У філософії, соціології, етнопсихології, психології особистості і близьких до них галузях та дисциплінах ми зустрічаємо різні трактування у визначенні терміну «толерантність», але автори схожі в єдиному прагненні зрозуміти, чому люди терпимі і що провокує їх бути жорсткими, агресивними до відмінностей між людьми.

Толерантне ставлення до всього нового забезпечує гуманістичне підґрунтя побудови міжособистісних стосунків та світосприйняття. Найбільш вагомою властивістю даної особистісної характеристики є відсутність потреби відновлювати фізіологічну або психологічну стійкість, тому що при достатньо високому рівні розвитку толерантності певна ситуація сприймається без внутрішньої та зовнішньої конфронтації. Нажаль ми не завжди здатні терпимо сприймати думки інших людей, які відрізняються від власних думок, їх спосіб життя, поведінку, якщо це безпосередньо або у перспективі не загрожує нашому здоров'ю або безпеці.

Метою статті є розкриття сутності толерантності з точки зору її значення у професійному й особистісному становленні. Одним з актуальних наукових та практичних завдань є забезпечення ефективності фахової підготовки,

обумовленої різними чинниками, важлива роль серед яких належить саме сформованості толерантності та інших особистісних якостей, необхідних для майбутнього фахівця.

Виклад основного матеріалу. Для розкриття сутності толерантності необхідно розглянути внутрішній зміст предмету дослідження, який виражається в єдності всіх його різноманітних властивостей і відносин. В свою чергу, змістовна характеристика толерантності складатиметься із сукупності певних елементів, що утворюють її цілісну структуру. Для визначення ролі та значення толерантності спочатку потрібно відокремити толерантність від інших понять, які також відповідають за створення дружніх стосунків, особливо при міжкультурній комунікації. Міжкультурний аспект розуміється нами в даному випадку не тільки на рівні взаємодії різних етнічних культур, а також на рівні взаємодії двох людей з різними ціннісними установками чи когнітивними концептами.

Етимологічне походження слова толерантність та його трактування у енциклопедичних словниках ХХ століття не відповідає сутності самого поняття на сучасному етапі суспільно-історичного розвитку. Тому сьогодні термін «толерантність» використовується самостійно і прямого перекладу у нього не існує.

Англійське слово «tolerance» походить від латинського «tolerantia» (терпіння). На відміну від «терпимості» (терпіти – «не протидіяти, покірливо переносити що-небудь важке, неприємне»), толерантність є готовністю прихильно приймати поведінку, переконання й погляди інших людей, які відрізняються від власних і навіть у тому випадку, коли ці переконання чи погляди не розділяються і не схвалюються [7, с.850].

На думку І.Б. Гриншпуна толерантність розглядається у психології з двох позицій: 1) як індивідуальна властивість (стабільна або ситуативна), що проявляється в здатності до збереження саморегуляції при потенційних або наявних фруструючих діях середовища; 2) як здатність до неагресивної поведінки по відношенню до іншої людини на основі відкритості у відносній незалежності від її дій. У першому випадку акцент робиться на здатності до самозбереження, в другому – на готовності до взаємодії. О.А. Грива розглядає толерантність як психоемоційну стійкість особистості та терпиме ставлення до інших в особистісному, гендерному, культурному, етнічному та конфесійному аспектах [3].

Підходи до визначення толерантності можна систематизувати за кількома критеріями: по-перше, в залежності від наукового підходу, у межах якого розглядається термін (філософія, соціологія, психологія, медицина тощо); по-друге, за суб'єктом толерантного ставлення (окремого індивіда як представника групи, суспільства, або ж толерантної взаємодії); по-третє, за об'єктом толерантності (толерантність до несприятливих дій, до стресових умов, до інших етнічних груп та національностей тощо).

Основні напрямки у дослідженні толерантності:

1. Толерантність розглядається як психофізична стійкість до

несприятливих дій та як здатність до самозбереження. Даний напрям представлений роботами, в яких толерантність аналізується як терпимість індивіда до певних дій, наприклад, до стресу, до фрустрації, до невизначеності. Вона виступає показником чутливості індивіда до негативних чинників. Якщо певні дії задають шкоди психологічному або фізіологічному здоров'ю людини, то ми говоримо про низьку толерантність суб'єкта до даного впливу.

2. Толерантність як терпиме ставлення до представників інших груп, націй, етносів або вчинків інших людей (в соціальних стосунках). Даний напрям підходить до визначення толерантності як терпимості до дії інших людей. Комунікативна толерантність проявляється в тому, що індивід або не сприймає відмінностей між собою і іншими людьми, або не відчуває негативних переживань з приводу цих відмінностей. Підвищення рівня толерантності пов'язане з двома уміннями: подолання негативних вражень від спілкування з партнером й уникання обставин, які викликають дані негативні реакції [6].

3. Толерантність як особистісна характеристика (якості та система цінностей, що включає прийняття унікальності іншої людини, системи світосприйняття, що відрізняється від власного). До цього напрямку можна віднести, наприклад, розвиток емпатії.

Етичні норми і правила належної поведінки у суспільстві виконують регулюючу функцію при міжособистісному спілкуванні. Толерантність, як готовність до сприйняття думок та поглядів інших людей, відмінних від власних, закладається на «внутрішньому рівні», як бажання й готовність до сприймання, що не обмежують поведінку (як етичні переконання), а навпаки розширюють світосприйняття й когнітивний простір людини. Толерантність не вимагає обов'язково поділяти погляди інших та погоджуватись з ними, а забезпечує їх своєрідне прийняття через емпатію та повагу до права кожної людини на власну думку.

В процесі міжособистісної взаємодії закладаються особливості пізнавальної сфери особистості, формується когнітивний стиль, засоби сприйняття та оцінювання інформації, які значною мірою визначають толерантну позицію та поведінку людини. Якщо семантичні характеристики перцептивного стилю особистості впливають на формування когнітивного механізму, то з такої позиції толерантність виступатиме як перцептивна готовність в системі міжособистісної взаємодії.

Толерантність, як особистісна характеристика, актуалізується когнітивним й емоційним компонентами, що проявляються в поведінці, і включає: прийняття себе, прийняття інших, внутрішній контроль, емоційний комфорт, нервово-психічну стійкість. Емоційний компонент визначається динамікою емоційних переживань, які є суб'єктивними індикаторами ефективності процесу адаптації і характеризуються емоційним комфортом, доброзичливістю, задоволенням, емоційною гнучкістю, психологічною стійкістю. Відомо, що нетерпимість багато в чому обумовлена особистісними стереотипами, негативними установками міжособистісного оцінювання.

Когнітивний компонент толерантності характеризується здатністю до пізнання себе, системою знань про етичні норми та моральні правила доброзичливої взаємодії між людьми. Поведінковий компонент толерантності проявляється в процесі практичного оволодіння навичками толерантного ставлення і залежить від рівня сформованості попередніх компонентів.

Розкриттю змісту концепту толерантності сприяє аналіз таких понять, як лояльність, коректність та емпатія, значущість якої ми вже виділили раніше. Лояльність є доброзичливо-нейтральним відношенням до чого-небудь, але у межах законності і етики [2]; коректність (від лат. *correctus*: виправлений, поліпшений) – характеризується тактовністю й учтивістю за критеріями точності, правильності й, чіткості. Наприклад, коректне ставлення до якого-небудь питання. Так, коректність може бути лише зовнішньою ознакою поведінки, іноді очевидно вступаючи в протиріччя з внутрішнім почуттями, на якому ґрунтується толерантність. Можна знаходитись у стані коректної ненависті і навіть потиснути один одному руки. Така коректність до толерантності не має ніякого відношення.

Рівень розвитку емпатійності забезпечує толерантне або інтолерантне ставлення до певної ситуації чи умов. В даному випадку емпатійність виступає системоутворюючим чинником при формуванні когнітивного компонента толерантності, коли здатність розуміти емоційний стан іншої людини за допомогою співпереживання розширює когнітивний простір й забезпечує особистісну стійкість даної системи.

Термін емпатія (від. грец. *empathia*: співпереживання; рос. *вчувствование*) з'явився в англійському словнику лише в 1912 р., відповідав найбільш близько поняттю «симпатія», виник на основі німецького слова «*einfühling*» (проникнення), застосованого Т. Ліппсом (Lipps T.) у 1885 р. в зв'язку з психологічною теорією впливу мистецтва на людину. Емпатія – це здатність і спроможність відгукуватися на переживання інших людей; здатність людини ототожнювати (ідентифікувати) власне «Я» з переживаннями і відчуттями інших людей, живих істот та неживих предметів; здатність поставити себе на місце іншої людини або тварини; здатність до співпереживання.

У своїх роботах А.А. Реан неодноразово підкреслює важливість розвинутої рефлексії в процесі спілкування. Здатність до рефлексії має важливе значення, оскільки від неї залежить терпимість при комунікативній взаємодії. Адекватний самоаналіз допомагає виявити ті особливості, які необхідні для розвитку якостей толерантності, а також виділити стереотипи соціального сприйняття, установки і стосунки та усвідомити прояви власної нетерпимості.

Толерантність є необхідною умовою спілкування людей різних культур, етнічних та міжконфесійних груп. Запровадження ідеї толерантності означає культивування відносин відкритості, справжньої зацікавленості в культурних відмінностях, визнання розмаїття, розвиток здібності розпізнавати несправедливість та вживати заходів до її подолання, а також здатності конструктивно вирішувати розбіжності і забезпечувати рух від конфліктної

ситуації до примирення і розв'язання суперечностей.

Формування світоглядної позиції толерантності серед студентства є фундаментальною програмою на сьогодні та у майбутньому, оскільки сучасна трансформація системи освіти одним з пунктів виділяє мобільність фахівця, для чого необхідно мати високу культуру особистості та вміння пристосовуватися до змін, пізнавати та сприймати нове. З іншого боку, конкурентоспроможність української освіти й досі приваблює іноземних студентів, які привносять у студентське середовище різноманітність світоглядних позицій. За таких умов толерантність здається дуже важливою саме у студентському середовищі.

Толерантність є неодмінною умовою успішної адаптації, без якої посилюється «прагнення підігнати партнера під себе», неприйняття себе та інших. Також вона є важливою професійною рисою для майбутнього психолога, коли у майбутній професійній діяльності йому знадобляться відповідні навички для розвитку діалогу і вирішення конфліктів, потрібно буде творчо підходити до розв'язання проблем, стикатись з культурним різноманіттям і створювати умови для визнання відмінностей і їх проявів у житті клієнта.

На підставі аналізу теоретичних джерел ми вважаємо, що згідно з сучасною ситуацією в світі та означенням культурних сенсів, смисловою категорією, яка регулює стосунки між людьми, слід вважати толерантність, яка в сучасному соціокультурному просторі розуміється як певний усталений механізм, який централізує, або пом'якшує численні суперечності і розбіжності, а також як один із можливих шляхів подолання різних форм агресивності, конфліктності, напруги та екстремізму.

Явищем, зворотним толерантності, є нетерпимість. Прояв нетерпимості може бути розглянутий як передкризова стадія розвитку конфлікту, котра саме характеризується зростанням напруженості і нетерпимості. Тому виділяти й виявляти форми прояву нетерпимості, у певній мірі, є важливим для запобігання переходу конфлікту в наступну стадію – власне конфлікт.

Поділ людей на толерантних та інтолерантних є досить умовним. Кожна людина в житті здійснює як толерантні, так й інтолерантні вчинки. Однак здатність поводити себе толерантно повинна стати стійкою рисою психолога. Основними рисами толерантної особистості є терпіння, довіра, емпатійність, доброзичливість, терпимість до національних та інших особливостей, вміння володіти собою тощо.

Ідея толерантності, крім позитивних відкликів, також підпадає під критику багатьох громадських організацій і діячів, які вбачають в ній виправдання байдужості, індиферентності до духовних і моральних цінностей. Прихильники «нетолерантності до толерантності» виступили з ініціативою заборонити уроки толерантності в загальноосвітніх школах, обґрунтовуючи дане рішення негативними наслідками толерантності, як закладання у молоді підґрунтя для байдужості та пасивності у відстоюванні істини. Дана точка зору аргументується, наприклад, теорією біологічної толерантності, коли спостерігається послаблення або відсутність у організму реакції на довкілля.

На нашу думку, очевидним є неповне розуміння сутності толерантності, коли звертається увага на один аспект, а інші ігноруються. Так, біологічна толерантність забезпечує здатність рослин та живих організмів протистояти дії певних негативних факторів та переносити певний хімічний стрес або стрес, викликаний несприятливими умовами довкілля. А в питанні толерантності необхідно враховувати її гуманістичний характер, яким можуть скористатись для виправдання власних меркантильних інтересів. Як відомо, навіть будь-яку велику ідею можна спаплюжити власним невіглаством.

При впровадженні толерантного підходу у соціальні стосунки, люди не стануть байдужими до громадського, політичного чи економічного життя. Бути толерантним – це не означає погоджуватись з аморальністю та бути індиферентним. Це активна соціальна поведінка, до якої людина приходиться добровільно і свідомо. Але сутність толерантності менше піддається змінам, ніж її зміст і форма: зміни, що відбуваються у житті суспільства, викликають зміни у змісті толерантності. Тому постає важливе питання розпізнання в толерантності тих характеристик, які належать байдужості та індиферентності.

Визнання за іншими права бути іншими, терпимість до їхніх думок, способу життя, вимагає емпатійності та любові, що відсутнє при байдужості. Байдужість є бездіяльнісною формою егоїзму, протидіяти якому може не альтруїзм, а саме емпатія.

Якщо з ціннісно-етичної точки зору толерантність є мірою терпимості, рівності та справедливості, то з регулятивної точки зору вона спрямована на впорядкування суспільних відносин (динамічний, регулятивний аспект).

Толерантність стосовно людей, які відрізняються від нас своїми переконаннями і звичками, вимагає розуміння того, що істина не може бути простою, що вона різнобічна і що існують інші погляди [5, с. 55].

Висновки та перспективи подальших досліджень. У сучасному світі, де на підґрунті економічних та політичних негаразд має місце етнічна та мовна дискримінація, дискримінація громадян із вадами здоров'я та обмеженими можливостями, метою освіти повинна стати педагогічна фасилітація переходу від знань та розуміння до активної діяльності: від фактичного розуміння рівності культур до діяльності, спрямованої на вирішення існуючих культурних конфліктів, мінімізацію культурної дискримінації. Питання толерантності до сих пір залишається актуальним для осмислення як у філософії, так і різних галузях психології. Зазвичай цей термін застосовується до ненасильницької поведінки, завдяки розвитку позитивних взаємин з навколишнім світом.

У дослідженні розглянуто толерантність, яка виявляється у готовності до сприйняття думок та поглядів інших людей, відмінних від власних. Як інтегративне особистісне утворення, вона дозволяє підтримувати психічну рівновагу. До механізмів, що забезпечують розвиток толерантності, відносяться розвинена рефлексія, готовність до змін і здатність бачити альтернативи, здатність до особистісного змінювання та позитивної дезінтеграції, тенденція досліджувати і ефективно використовувати свої ресурси, розвинена емпатія.

На сьогодні перспективними напрямками подальших досліджень є ті, які обґрунтовують пошук шляхів розвитку толерантності. Цікавим, на нашу думку, є підхід до розуміння толерантності як світоглядного феномену, який ми плануємо більш детально розглянути у подальшій роботі, та завдяки якому вийти на механізм подолання інтолерантності й розвитку саморефлексії. У зв'язку з цим особливого значення набуває актуалізація суті таких понять як гуманістичний світогляд та толерантність.

Список використаних джерел

1. Бодалёв, А. А. Восприятие и понимание человека человеком. – М: Изд-во МГУ, 1982. – 199 с.
2. Большой энциклопедический словарь / Изд-во: АСТ, Астрель, 2008. – 1248 с. ISBN 978-5-17-052385-6, 5-17-015808-4, 5-271-05453-5
3. Введение в профессию «психолог»: Учебное пособие / Под ред. И.Б. Гриншпуна. – М.: Изд-во Московского психолого-социального института, 2002. – 464 с.
4. Галицких Е.О. Диалог в образовании как способ становления толерантности: Учебн.-метод. пособие. – М.: Академический проект, 2004. – 240 с.
5. Иванова Н.Л. Идентичность и толерантность: соотношение этнических и профессиональных стереотипов / Вопросы психологии, 2004. – С. 54-63.
6. Социально-психологический климат коллектива и личность / В. В. Бойко, А. Г. Ковалев, В. Н. Панферов. – М.: Мысль, 1983. – 196 с.
7. Cambridge Advanced Learner's Dictionary. – Cambridge University Press, 2009. – 1852 p. ISBN 978-0-521-712668

Spisok vikoristаниh dzherel

1. Bodalyov, A. A. Vospriyatie i ponimanie cheloveka chelovekom. – М: Izd-vo MGU, 1982. – 199 s.
2. Bolshoy entsiklopedicheskiy slovar / Izd-vo: AST, Astrel, 2008. – 1248 s. ISBN 978-5-17-052385-6, 5-17-015808-4, 5-271-05453-5
3. Vvedenie v professiyu «psiholog»: Uchebnoe posobie / Pod red. I.B. Grinshpuna. – М.: Izd-vo Moskovskogo psihologo-sotsialnogo instituta, 2002. – 464 s.
4. Galitskih E.O. Dialog v obrazovanii kak sposob stanovleniya tolerantnosti: Uchebn.-metod. posobie. – М.: Akademicheskii proekt, 2004. – 240 s.
5. Ivanova N.L. Identichnost i tolerantnost: sootnoshenie etnicheskikh i professionalnyih stereotipov / Voprosyi psihologii, 2004. – S. 54-63.
6. Sotsialno-psihologicheskii klimat kollektiva i lichnost / V. V. Boyko, A. G. Kovalev, V. N. Panferov. – М.: Myisl, 1983. – 196 s.
7. Cambridge Advanced Learner's Dictionary. – Cambridge University Press, 2009. – 1852 p. ISBN 978-0-521-712668

Pflueger A. V., Tolerance as a perceptual characteristic of an individuality. The article aims to analyse the essence of tolerance, define its role and value in the formation of an individuality, consider the main directions of the research issues.

Tolerance as an integrative individuality phenomenon becomes apparent in willingness to consider the ideas and views of others that differ from their own ones.

The mechanisms ensuring the development of tolerance include the willingness for personality changes, empathetic maturity, tendency to explore and use the own resources effectively.

Understanding “tolerance” as a worldview phenomenon allows to develop a mechanism of overcoming the intolerance and cultivating self-reflection.

Thus, the actualization of such concepts as humanistic outlook and tolerance gains special significance.

Tolerant attitude to a new ensures a humanistic basis for building interpersonal relationships

and perceiving of the world.

The most significant feature of the given personality characteristic is the absence of necessity to restore the physiological or psychological stability as the high level of tolerance helps to perceive certain situations without any internal and external confrontation.

Keywords: tolerance, leniency, personality development, interpersonal interaction.

УДК 159.9.019.4-053.5-056.313

Сидоренко О.Б.

ШЛЯХИ РОЗВИТКУ ДОВІЛЬНОСТІ У ПОВЕДІНЦІ УЧНІВ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ З НИЗЬКИМИ НАВЧАЛЬНИМИ ДОСЯГНЕННЯМИ

Сидоренко О.Б. Шляхи розвитку довільності у поведінці учнів молодшого шкільного віку з низькими навчальними досягненнями. У статті висвітлено наукові дослідження умов розвитку довільності у поведінці учнів молодшого шкільного віку, які мають низькі навчальні досягнення в учінні, розкриті вікові особливості молодших школярів, визначена сутність поняття „довільність”, „довільна регуляція”. Представлено шляхи розвитку довільності у поведінці молодших школярів з низькою результативністю в учінні, виокремлено психологічні та педагогічні умови розвитку внутрішньої та зовнішньої складових поведінки, подолання недоліків у пізнавальній сфері, недоліків у мотиваційній сфері учіння та недоліків у сфері довільності.

Ключові слова: довільність, довільна регуляція, мотивація, увага, мислення, обмежувальна ціль, вольові якості, індивідуальний, особистісно – діяльнісний, особистісно – орієнтований підходи.

Сидоренко О.Б. Пути развития произвольности в поведении учащихся младшего школьного возраста с низкими учебными достижениями. В статье освещены научные исследования условий развития произвольности в поведении детей младшего школьного возраста, имеющих низкие учебные достижения в учении, раскрыты возрастные особенности младших школьников, определена сущность понятия "произвольность", "произвольная регуляция". Представлены пути развития произвольности в поведении младших школьников с низкой результативностью в учении, выделены психологические и педагогические условия развития внутренней и внешней составляющей поведения, преодоления недостатков в познавательной сфере, недостатков в мотивационной сфере учения и недостатков в сфере произвольности.

Ключевые слова: произвольность, произвольная регуляция, мотивы, ограничительная цель, вольовая активность, индивидуальный, личностно – деятельностный, личностно-ориентированный подходы.

Постановка проблеми. Формування відповідальної особистості, здатної до довільного самоуправління власною поведінкою, та створення всіх умов для цього, виступає одним з найважливіших завдань сучасної загальноосвітньої школи. Пошуки ефективних шляхів розв’язання поставленого завдання вже з перших років навчання дитини у школі мають особливу значущість для психологічної науки та педагогічної практики.